

АНОТАЦІЯ

Євчук У.Ю. Історична пам'ять у польському романі кінця ХХ – початку ХХІ століть – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія – Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, 2023.

Дисертаційна робота присвячена літературознавчому дослідженню репрезентації теми історичної пам'яті у романах сучасних польських письменників.

У **першому** розділі дисертації висвітлено особливості сучасного дискурсу історичної пам'яті як складного соціокультурного феномену. Представлено основні концепції історичної пам'яті та її ролі у житті суспільств, запропоновані Морісом Альбваксом, Аляйдою Ассман, П'єром Нора, Полем Рікером, Франкліном Анкерсмітом та ін.

Сприйняття історії постійно переглядається та переосмислюється через призму сучасних потреб і цінностей. Нові підходи у дослідженнях історичної пам'яті включають плюралізм, врахування контексту, залучення досвіду раніше маргіналізованих груп, посилення уваги до дослідження індивідуальної пам'яті, травматичної пам'яті, *постпам'яті*.

Зміна дискурсу історичної пам'яті особливо важлива для посттоталітарних суспільств, до яких належить Польща. Розглянуто причини та характер змін історичної пам'яті поляків після 1989 р. Встановлення демократичного устрою у Польщі змінило ставлення до історичного минулого. Охарактеризовано процеси, у рамках яких відбуваються зміни у польській історичній пам'яті.

З'ясовано, що у польському історичному дискурсі важливе місце займають теми так званих *східних кресів* та *повернутих земель*, триває пошук об'єктивного підходу до осмислення історичної пам'яті цих регіонів.

Водночас відзначено, що процес трансформації історичної пам'яті у польському суспільстві відбувається нелінійно.

Ревізія дискурсу історичної пам'яті знаходить своє відображення і художнє осмислення у сучасній польській культурі і, зокрема, в літературі. Висвітлено роль і функції літератури у дослідженнях пам'яті, проаналізовано сучасні літературознавчі концепції пам'яті, зокрема, концепції Аляйди Ассман, Біргіт Нойман, Астрід Ерль.

Особливу увагу приділено дослідженню ролі літератури як способу подолання травми. Наративізуючи травматичний досвід, художня література стає інструментом переборювання посттравматичного синдрому, виконує “терапевтичну” функцію. Простежено художні прийоми і способи, за допомогою яких письменники створюють бажану рецепцію художніх творів.

Другий розділ дисертації відображає трансформацію парадигми історичної пам'яті у творах сучасних польських прозаїків. Подано ретроспективний огляд літератури історичної пам'яті у Польщі за період після закінчення війни до теперішнього часу. Відзначено зміни в літературознавчих інтерпретаціях художніх творів про Другу світову війну та її травматичні наслідки.

Розглянуто нові підходи до художнього відображення історичних подій у сучасному польському романі. На зміну заідеологізованості, стереотипним офіційним наративам у трактуванні історичних подій на перший план виходить опрацювання раніше *табуйованих* тем, осмислення індивідуальної історичної пам'яті, рефлексії про травматичний досвід, дослідження проблем міжпоколінневих зв'язків і *постпам'яті*.

Домінуючою темою сучасних меморіальних творів у Польщі є історична пам'ять жертв Голокосту. Більшість творів написано представниками *другого покоління* уцілілих жертв Голокосту. Значна частина літературних творів відтворює складні ідентичність та історичну пам'ять мешканців прикордонних регіонів, переселенців на *повернуті землі*.

Простежено роль і значення гендерного виміру насильства тоталітарного режиму у польському романі, відзначено появу багатьох жіночих імен серед

сучасних письменників Польщі. Переосмислення гендерних аспектів війни є необхідними для подолання задавнених комплексів і посттравматичних станів жінок-жертв і свідків злочинів. У романах, написаних жінками, особливо підкреслюється вплив постпам'яті, переданої наступним поколінням жертв.

Для реалізації нової перспективи історичного дискурсу розробляються відповідні художні засоби.

У **третьому** розділі дисертаційної роботи представлено аналіз ромаенів сучасних польських письменників Ігнація Карповича, Жанни Слоньовської, Бригіди Хельбіг, Агати Тушинської, Моніки Шнайдерман, Лукаша Сатурчака, Йоанни Батор, Зити Рудзької у контексті історичної пам'яті.

Проведений літературознавчий аналіз дозволив виявити нові тенденції у репрезентації історичної пам'яті у романах. Основною сферою досліджень сучасних польських прозаїків є індивідуальна пам'ять, яка може не збігатися з колективними уявленнями про історичні події.

У романі “Сонька” Ігнація Карповича переосмислюються історичні події з перспективи індивідуальної пам'яті і приватного досвіду мешканки прикордонного білорусько-польського села. Спогади героїні відрізняються від стереотипних уявлень про Другу світову війну. Письменник стверджує необхідність оповіді про пережиту травму для звільнення психіки від тягаря вимушеного мовчання. Постпам'ять у літературній інтерпретації Ігнація Карповича постає як ресурс доповнення ідентичності і як спонука до засвоєння переданого досвіду через творчість.

У романі “Дім з вітражем” Жанна Слоньовська досліджує формування різних типів ідентичності під впливом таких чинників, як індивідуальна та колективна пам'ять та історичні події в Україні у 2004 р. Письменниця тематизує появу *локальної* ідентичності, сформованої не за національною ознакою, а за місцем проживання.

Проаналізовано об'єктивний підхід Лукаша Сатурчака до проблем історичної пам'яті жителів українсько-польського прикордоння – регіону Перемишльщини у романі “Галіція”. Письменник описує історичні події через призму індивідуальної

пам'яті наратора, показує взаємини українського, польського та єврейського народів, досліджує причини виникнення конфліктів між ними.

У родинній сазі Йоанни Батор “Піщана Гора” осмислюються травми післявоєнної міграції, втрата *малої батьківщини*, роздвоєність переселенців між минулим і теперішнім, вплив історичного минулого на світогляд і спосіб життя трьох поколінь жінок. Заселення поляками колишніх німецьких територій сприяло формуванню у них нової ідентичності через укорінення у новому просторі.

Встановлено особливості прози авторок автобіографічних романів-рефлексій Агати Тушинської і Моніки Шнайдерман. На основі зібраного матеріалу обидві авторки реконструюють родинні історії, намагаються пояснити вчинки своїх родичів у трагічний історичний період, з'ясувати, як постпам'ять впливає на них самих. Письменниці шукають відповіді на питання, як позбутися тягаря переданої попереднім поколінням травми, подолати комплекс жертви, визнати і реалізувати свою справжню ідентичність.

Твір “Секретик” Бригіди Хельбіг проаналізовано як одну з перших спроб німецької перспективи історичної пам'яті у сучасній польській літературі про Другу світову війну і післявоєнний період. У романі піднімається проблема складної ідентичності та асиміляції людей німецького походження, які були примусово переселені, упередженого ставлення до них як до неблагонадійних у соціалістичній Польщі.

Характерним явищем польської прози сучасності є розвиток гендерно маркованої нарації у творах про реалії і наслідки війни. Жінки-письменниці прози *другого покоління* уцілілих жертв фашизму у своїх романах, часто з автобіографічними елементами, тематизують вимушене мовчання, переданий через постпам'ять страх, який відчувається на підсвідомому рівні, шляхи подолання успадкованих травм. Здійснений текстуальний аналіз творів польських письменниць – Зити Рудзької, Агати Тушинської, Моніки Шнайдерман – дав можливість виокремити специфіку жіночої нарації про травми жертв війни і Голокосту.

Виявлено, що в аналізованих романах письменники не уникають гострих тем стосунків між поляками і євреями в час Голокосту, антисемітизму частини польського суспільства, відсутності емпатії до *Іншого*.

Ключові слова: сучасний польський роман, трансформація історичного дискурсу, історична пам'ять, колективна свідомість, індивідуальна пам'ять, постпам'ять, складна ідентичність, пограниччя культур, травматичний досвід, Голокост, *повернуті землі*.

SUMMARY

Yevchuk U.Yu. Historical memory in the Polish novel of the late 20th and early 21st centuries – Qualifying research paper with manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in the field of knowledge 03 Humanities, Specialty 035 Philology - Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2023.

The dissertation is devoted to the literary study of the representation of the theme of historical memory in the novels of modern Polish writers.

The first chapter of the dissertation highlights the features of the contemporary discourse of historical memory as a complex socio-cultural phenomenon. The main concepts of historical memory and its role in the life of societies, proposed by Maurice Halbwachs, Aleida Assmann, Pierre Nora, Paul Ricker, Franklin Ankersmit, and others, are presented.

The perception of history is constantly revised and reinterpreted through the prism of modern needs and values. New approaches in historical memory research include pluralism, contextualism, involving the experiences of previously marginalized groups, increasing attention to the study of individual memory, traumatic memory, and *post-memory*.

Changing the discourse of historical memory is especially important for post-totalitarian societies, to which Poland belongs. The reasons and nature of changes in the historical memory of Poles after 1989 are considered. The establishment of a democratic system in Poland changed the attitude to the historical past. The processes within which changes in Polish historical memory took place are characterized.

It has been found that the themes of *the Eastern borderlands* and *the recovered lands* occupy an important place in the Polish historical discourse, and the search for an objective approach to understanding the historical memory of these regions continues.

At the same time, it was noted that the process of transformation of historical memory in Polish society is non-linear.

The transformation of the discourse of historical memory is reflected and artistically interpreted in modern Polish culture and, in particular, in literature. The role and functions of literature in memory research are highlighted, modern literary concepts of memory are analyzed, in particular, the concepts of Aleida Assmann, Birgit Neumann, Astrid Erll.

Special attention is paid to the study of the role of literature as a way of overcoming trauma. Narrativizing a traumatic experience, fiction becomes a tool for overcoming post-traumatic syndrome, performs a “therapeutic” function. The artistic techniques and methods by which writers create the desired reception of artistic works are traced.

The second chapter of the dissertation reflects the transformation of the paradigm of historical memory in the works of modern Polish novelists. A retrospective review is presented of the historical memory literature in Poland from the end of the war to the present. Changes in literary interpretations of the works of art about the Second World War and its traumatic consequences are noted.

New approaches to the artistic representation of historical events in the modern Polish novels are considered. Instead of ideologisation, stereotypical official narratives in the interpretation of historical events, discussion of previously *taboo* topics, understanding of individual historical memory, reflection on traumatic experience, research of problems of intergenerational relations and *post-memory* come forward.

The dominant theme of contemporary memorial works in Poland is the historical memory of the victims of the Holocaust. Most of the works were written by representatives of the *second generation* of Holocaust survivors. A significant part of the literary works reproduces the complex identity and historical memory of the inhabitants of the border regions, resettlers to *the recovered lands*.

The role and significance of the gender dimension of the violence of the totalitarian regime in the Polish novels is traced, the appearance of many female names among modern Polish writers is noted. Rethinking the gender aspects of war is necessary to overcome long-standing complexes and post-traumatic states of women-victims and

witnesses of crimes. In novels written by women, the impact of *post-memory* passed on to subsequent generations of victims is particularly emphasized.

Appropriate artistic means are being developed to implement a new perspective of historical discourse.

The third chapter of the dissertation presents an analysis of modern novels by Polish writers Ignacy Karpowicz, Żanna Słoniowska, Brygida Helbig, Agata Tuszyńska, Monika Schneiderman, Łukasz Saturczak, Joanna Bator, and Zyta Rudzka in the context of historical memory.

The literary analysis made it possible to reveal new trends in the representation of historical memory in novels. The main field of research of modern Polish novelists is individual memory, which may not coincide with collective ideas about historical events.

In the novel “Sonka” Ignacy Karpowicz reinterprets historical events from the perspective of the individual memory and private experience of a resident of a Belarussian-Polish border village. The memories of the heroine differ from stereotypical ideas about the Second World War. The writer asserts the need for a story about the experienced trauma to free the psyche from the burden of forced silence. In the literary interpretation of Ignacy Karpowicz, *post-memory* appears as a resource for supplementing identity and as an incentive to learn the transferred experience through creativity.

The analysis of Żanna Słoniowska’s novel “The House with the Stained-Glass Window” revealed the author’s artistic study of the formation of different types of identity under the influence of such factors as individual and collective memory and historical events in Ukraine in 2004. The writer thematizes the emergence of *local* identity, formed not on national grounds, and by place of residence.

Łukasz Saturczak’s objective approach to the problems of historical memory of the inhabitants of the Ukrainian-Polish borderlands - Przemyśl region in his novel “Galicia” is analyzed. The writer describes historical events through the lens of the narrator’s individual memory, shows the relationship between the Ukrainian, Polish, and Jewish people, and investigates the causes of conflicts between them.

In the family saga of Joanna Bator “Sand Mountain” the traumas of post-war migration, the loss of a *small homeland*, the split of immigrants between the past and the present, the influence of the historical past on the outlook and lifestyle of three generations of women are analyzed. The settlement of former German territories by Poles contributed to the formation of their new identity through rooting in a new space.

The peculiarities of the authors prose of the autobiographical novels-reflections of Agata Tuszyńska and Monika Shneiderman have been established. Based on the collected material, both authors reconstruct family stories, try to explain the actions of their relatives in a tragic historical period, and find out how *post-memory* affects them. Writers are looking for answers to the question of how to get rid of the burden of trauma passed on to previous generations, overcome the victim complex, recognize and realize their true identity.

The novel “Niebko” by Brygida Helbig is analyzed as one of the first attempts of the German perspective of historical memory in modern Polish literature about the Second World War and the post-war period. The novel raises the issue of hybrid identity and assimilation of people of German origin who were forcibly resettled, prejudiced treatment of them as unreliable citizens in socialist Poland.

A characteristic phenomenon of modern Polish prose is the development of gender narrative in the novels about the realities and consequences of war. Women prose writers of *the second generation* of survived victims of fascism in their novels, often with autobiographical elements, thematize forced silence, transmitted through *post-memory* fear that is felt on a subconscious level, ways to overcome inherited traumas. The textual analysis of the works of Polish writers - Zyta Rudzka, Agata Tuszyńska, Monika Shneiderman - made it possible to single out the specifics of women’s narratives about the trauma of victims of war and the Holocaust.

It was found that in the analyzed novels the writers do not avoid the hot topics of relations between Poles and Jews during the Holocaust, anti-Semitism of a part of Polish society, lack of empathy for *the Other*.

Key words: modern Polish novel, transformation of historical discourse, historical memory, collective consciousness, individual memory, post-memory, hybrid identity, border of cultures, traumatic experience, Holocaust, *recovered lands*.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Євчук У. Історична пам'ять мешканців прикордоння в романі Лукаша Сатурчака "Галіція". *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Т. 3, № 13. С. 167–172.
2. Євчук У. Постпам'ять і її вплив на формування ідентичності у романі Ігнація Карповича "Сонька". *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. Сер. Філологія*. 2020. № 44. С. 17–21.
3. Євчук У. Історична пам'ять мешканців "віднайдених земель" у романі Йоанни Батор "Піщана гора". *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Т. 2, № 35. С. 141–147.
4. Євчук У. Нові наративи історичної пам'яті Голокосту в романах Моніки Шнайдерман "Фальшувальники перцю. Родинна історія" і Агати Тушинської "Родинна історія страху". *Вчені записки Таврійського нац. ун. В.І. Вернадського. Сер. "Філологія. Журналістика"*. 2021. Т. 32, № 6. С. 52–59.
5. Yevchuk U. Reinterpretacja pamięci traumatycznej Holocaustu w literaturze (na podstawie pracy Moniki Sznajderman "Fałszerze pieprzu. Historia rodzinna". *Respectus Philologicus*. 2021. Nr 40 (45). S. 170–180.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Yevchuk U. Pogranicze tożsamości w wielokulturowym mieście na przykładzie powieści *Dom z witrażem* Żanny Słoniowskiej oraz *Dom dla Doma* Wiktorii Amelinej. *Dziedzictwo kulturowe regionu pogranicza, tom VIII* / red.: E. Skorupska-Raczyńska, H. Uchto. Gorzów Wielkopolski, 2020. S. 195–209.
7. Євчук У. Трансформація дискурсу історичної пам'яті у сучасній польській літературі. Полоністика у світлі традицій і викликів сучасності. *Збірник праць з нагоди п'ятнадцятиліття кафедри польської філології Львівського національного університету імені Івана Франка* / ред.: І. Бундза, А. Кравчук. Київ, 2021. С. 294–302.